

er lykkedes at inddrage det kvalitative og litterære stof, således som det er bebudet i programerklæringen i værkets 6. bind, som de to forfattere også har skrevet. At det kniber i så henseende, ser man ikke mindst i beskrivelsen af de store politiske forlig og »helhedsløsninger« i perioden, hvor en fordelingspolitisk analyse i høj grad var tiltrængt og derfor savnes. Alt for ofte er de litterære kilder gengivet, uden at man helt er klar over, om forfatterne er enig i de citerede udtalelser, eller hvorledes de passer ind i den statistisk-økonomiske analyse. Dette er så meget desto mere beklageligt, som litteraturfortegnelsen viser, at forfatterne har et imponerende kendskab til de samfundsvidenskabelige værker i videste forstand.

Den tidsperiode, vi nu er kommet ind i, er for samfundsbeskrivelsens vedkommende ikke mindst præget af opinionsundersøgelserne. Vi har fået et helt nyt redskab til at analysere og i nogen grad også forudsige den politiske og sociale udvikling. Om en så ukritisk anvendelse af opinionsundersøgelserne, som bogen indeholder, er berettiget, har anmelderen ikke forudsætninger for at bedømme, men man savner i hvert fald en fremhævelse af de problemer, som en alt for ukritisk anvendelse af disse undersøgelser rejser.

Det allervanskeligste spørgsmål i en fremstilling af denne karakter er, om tilfredsheden med tilværelsen er forøget i de grupper, der har fået det »bedre«. Dette afgørende kvalitative spørgsmål berører bogen ikke. Det var jo ikke alene det danske samfund som helhed, der var sårbart, fordi vi havde levet over evne, det var ikke mindst de grupper, der for en generation siden var boligkasernes klientel, men som nu er flyttet ind i parcelhuse (dette

skrækelige ord, der blev skabt, netop fordi det kun var rigmænd, der havde villa, hvorimod arbejderne havde parcelhus).

Vi kan umiddelbart konstatere en formindskelse af den faglige og geografiske mobilitet, som støtter bogens kritiske holdning over for det traditionelle klassebegreb, men vi savner en virkelig socialpsykologisk behandling af problemet. I en bog som denne kunne vi nøjes med en antydning af problemets karakter.

For god ordens skyld bemærkes, at anmelderen ikke i det foregående har taget stilling til spørgsmålet om, hvad socialhistorie er i modsætning til anden historie, eller til spørgsmålet om, hvorledes man kan placere samfundsvidenskaberne i forhold til det, der kaldes samtidshistorie. Læst uden videnskabs-teoretiske bagtanker er bogen en særdeles god økonomisk analyse af vor tid, og den er i øvrigt en interessant begyndelse på en vej, der må længere frem henimod en integreret samfundsbeskrivelse.

Poul Meyer

Danske Domme 1375-1662. De private domssamlinger ved Erik Reitzel-Nielsen under medvirken af Ole Fenger. Bd. III: 1570-1581 (422 s.) og Bd. IV: 1582-89 (440 s.). (Det danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzels Boghandel, 1979 og 1980).

Nu foreligger bind III og IV af Det danske Sprog- og Litteraturselskabs store værk, De private domssamlinger, som indledtes i 1978. Bind I og II dækkede henholdsvis 178 og 15 år, mens bind III dækker 11 år og bind IV kun 7 år. Mængden af bevarede domme er således klart i stigning. De to sidste

bind rummer tilsammen over 270 retssager.

Langt størsteparten af de pådømte sager er fra landstingene, henved 90 i hvert af bindene, mens rettertingsafgørelser kun omfatter ca 20 i hvert bind. Nogle sager er afgjort ved andre instanser eller domstole, f.eks. forekommer afgørelser fra by- og herredsting, tamperretter og landemoder, hvad der synes mindre påagtet blandt ældre retshistorikere, mens enkelte sager er afgjort af selve rigsrådet, af tilforordnede råder eller særlige kommissioner.

Når datidens dommere opbyggede sig en privat domssamling, skyldtes det i første række, at en dommer, som afsagde en forkert dom, f.eks. fordi retspraksis havde ændret retsopfattelsen på et givet område, kunne ifalde straf eller miste sin stilling for sin uvidenhed. Det var derfor vigtigt at skabe sig en samling af især principielle afgørelser. Næppe alle her medtagne afgørelser fra underinstanserne eller landstingene har dog haft præjudikatværdi. En del har nok tjent som model i mere rutineprægede afgørelser.

Et gennemgående problem af mere retshistorisk art ved mange ældre domssamlinger, trykte som utrykte, er vanskeligheden ved på grundlag af domsteksten at gennemskue, på hvilke retskilder de enkelte afgørelser er baseret. I mange tilfælde afsagdes dom uden henvisning til retsgrundlaget, i andre henvistes blot til »loven, recessen og håndfæstningen« eller til skik og brug. Det samme billede aftegner sig i de private domssamlinger. Men ind imellem henvises dog til konkrete bestemmelser i landskabslovene eller anden skreven ret. Også henvisninger til tidligere domme forekommer. Der synes dog i flere tilfælde kun tale om henvisninger til tidligere domme i forholdet mellem samme parter, og ikke som anført i det ellers nyttige, foreløbi-

ge realregister, om henvisninger til egentlige præjudikater i almindelig procesretlig forstand.

Ligesom de første to bind giver de to nye et rigt indblik i datidens retlige problemer ved siden af de mange oplysninger af politisk, økonomisk- og socialhistorisk art for ikke at glemme personalhistorien. Også kvindernes forhold belyses i mangfoldige tilfælde. Det kan heller ikke undre, at kirken i denne reformationsepoke spiller en betydelig rolle. Til belysning af kirkeretlige forhold kan nævnes, at en kommissionsdomstol i 1572 måtte tage stilling til en sag, som udsprang af et pikant trekantsforhold. En præstekone havde sigtet Lunds biskop for at have bedrevet hor med hende. Lunds kapitel kunne ikke påkende en sag mod bispen, derfor nedsatte kongen en kommissionsdomstol bestående af nogle rigsråder og flere professorer fra Københavns universitet, bl.a. rektor Niels Hemmingsen og juristen Albert Knoppert, som havde den fornemme grad »doctor utriusque juris«. Biskoppen blev frifundet, mens præstekonen skulle indstævnes for Lundekapitlet for sit forhold over for ægtefællen.

Enkelte sager afspejler datidens helt store politiske problemer. Rigsrådets dom af 14. juli 1579 må ligefrem siges at yde bidrag til europæisk historie. Sagen blev rejst, fordi nogle adelsmænd, Jacob Ulfeldt, Gregers Ulfstand og Arild Urup, under en diplomatisk udsendelse til Rusland under de befalede forhandlinger med Ivan IV (den grusomme) havde overtrådt deres instruks til skade for Danmarks og Frederik II's interesser i de baltiske områder. Sagen er som nævnt ikke en almindelig rettertingssag, men er behandlet af samtlige rigsråder, formentlig på grund af sin overordentlige betydning for statens sikkerhed og forholdet til udenlandske magter. Når denne dom er bevaret

blandt private domssamlinger, er det næppe alene af hensyn til dens mulige præjudikatværdi, men sikkert også, fordi det har været en celever og stærkt omtalt sag.

Der er al mulig grund til at se frem til fortsættelsen af dette store udgiverarbejde og til at håbe, at udgiverselskabet og mange gode bevillingskræfter vil kunne magte at føre arbejdet igennem til en lykkelig afslutning.

Inger Dübeck

Jacob Ulfeldts Rejse i Rusland 1578.

Indledning, noter og kommentar ved Knud Rasmussen. (Rosenkilde og Bagger, 1978). 182 s.

Det hævdes ofte og ikke uden grund, at det er besværligt at rejse i Rusland. Rejseberetninger fra dette land bekræfter som regel dette indtryk, og nærværende nyudgave af Ulfeldts beretning fra 1578 antyder med al mulig tydelighed, at det ikke er noget nyt fænomen. De samme rejseberetninger vidner imidlertid også om, at diplomatiske pligter, faglige interesser samt ren og skær nysgerrighed på trods af de nævnte besværligheder gennem århundreder har drevet vesteuropæere østpå.

Det var først og fremmest pligt, der i maj 1578 sendte den danske rigsråd Jacob Ulfeldt til Moskva i spidsen for et gesandtskab på over 100 mand. Hans opgave var gennem forhandlinger med tsar Ivan IV at få bekræftet den dansk-russiske venskabstraktat af 1562 og dermed sikre de danske besiddelser i Livland; det gik hans instruks ud på, kort fortalt. Heroverfor stillede de russiske forhandlere ultimativt, at der ikke kunne være tale om at anerkende nogen områder i Livland som danske. Ulfeldt var i et vanskeligt dilemma: skulle han indgå et kompromis, der

p.g.a. afstanden mellem de fremsatte synspunkter under alle omstændigheder ville komme til at gå ud over indholdet i kongens instruks, eller skulle han følge denne til punkt og prikke med risiko for, at dette sandsynligvis ville føre til krig med Rusland? De danske gesandter valgte kompromisset. I januar 1579 var de hjemme igen, og i juli samme år måtte Ulfeldt og de øvrige gesandter forklare kongen og rigsrådet det magre, for ikke at sige ganske uacceptable resultat. Ulfeldt mistede sit len og sin plads i rigsrådet.

Ni år senere erfarer vi, at Ulfeldt havde udarbejdet et manuskript om ambassaden til Rusland, og i 1608 udkommer i Frankfurt am Main en rejsebeskrivelse under Jacob Ulfeldts navn. Den giver et meget negativt billede af alt moskovitisk, den understreger rejsens besværligheder og russernes trækthed, og med Knud Rasmussens ord skal den læses med dette i mente: »Den er ikke blot en beretning fra en videbegærlig vesteuropæer, der møder en fremmed kultur, den er nok så meget en falden politikers forsvarstale for sig selv og anklageskrift mod dem, der indirekte var skyld i hans fald«.

Der er god mening i, at den latinske tekst fra 1608 er blevet genudgivet i 400-året for ambassaden. Nærværende udgave bringer den som paralleltekst til Resens danske oversættelse fra 1680. Beklageligvis er den tekniske kvalitet af den gengivne latinske tekst meget dårlig. Dette er ikke mindst beklageligt på baggrund af, at alt andet ved denne nyudgave er forbilledligt. Vi får i indledningen gesandtskabets baggrund og følger klart og koncist beskrevet, og med sikker detektivisk og i bedste mening næsten pedantisk sporsans fører Knud Rasmussen os gennem kildekritikkens og kildeprøvelsens mysterier og frem til størst mulig, men alligevel forsigtig klarhed om bogen, ma-